

Entrevista a Josep M. Güell

Judit Figuerola

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
juditfp@gmail.com

Josep M. Güell és una peça clau per a comprendre la història recent de la traducció en llengua catalana. Enllaç entre els grans traductors del rus d'abans de la Guerra Civil —Andreu Nin i Francesc Payarols— i les fornades de traductors sorgides de les facultats, amb un tarannà modest i tranquil i una dedicació encomiable, ha bastit una obra modèlica que ha permès a diverses generacions fruitir de la literatura russa i soviètica.

Fa pràcticament deu anys, va respondre un qüestionari que li adreçàrem, destinat a nodrir un diccionari de la traducció catalana que preparàvem. D'aleshores ençà el nostre interès per parlar més a fons amb Josep M. Güell de la seva tasca traductora ha estat sempre present. Dificultats de tota mena, però sobretot la seva delicada salut —que el va acabar allunyant de la traducció—, van ajornar força la trobada.

Finalment, fou una tarda de setembre de 2010 a Tarragona. La nostra xerrada va tenir lloc a la rebotiga de la merceria de la seva filla Joana. Vam comptar també amb la complicitat del seu fill Manel, que l'assistia quan l'oïda o la memòria li jugaven alguna mala passada. Així, vam anar repassant la trajectòria d'aquest singular traductor, que va estar en actiu fins ben entrats els setanta anys i que, amb l'entrevista en premsa, va morir aquest mes de maig.

RECORDS D'INFÀNCIA

Vau néixer a Tarragona el 1928 i la guerra civil us agafa de molt petit, oi?

Amb deu anys, sí. Dels set als deu.

Conserveu algun record de l'escola d'abans de la guerra, de l'escola de la República?

Abans de la guerra no hi havia escola de la República aquí, sinó les monges. Admetien nens fins als set anys, després no, per evitar les temptacions...

Com seguïreu la formació després?

A l'Escola Nova Unificada de Catalunya. Amb l'inici de la guerra, les monges van desaparèixer i la Generalitat ens va fer un examen per col·locar-nos al grau que ens pertocava. I aquí vaig tenir l'oportunitat de conèixer un aviador tarragoní, l'Orozco, la memòria històrica del qual s'està mirant de recuperar.

Era un company d'escola?

No, ell ja estava acreditat com a as de l'aviació. I com que el seu germà era el director de l'institut, el va fer venir. Com una mena de portes obertes, perquè els nois en sentíem a parlar molt.

Així ja era conegut?

Aquí a Tarragona, si més no, ja era molt famós. A mi sempre em va afavorir o perjudicar el fet de ser alt. Ens van fer formar i com que era alt era a la primera fila i em va donar la mà. I el mateix em va passar amb la visita del comte Ciano —el braç dret de Mussolini— a Tarragona, quan ens van fer formar davant la torre dels Escipions. Era un home molt atractiu, que era casat amb la filla de Mussolini.

Sembla que vau aprofitar el temps del conflicte per a poder llegir molt...

Sí, molt; tancats en una habitació amb un fred que feia... Érem fora de la ciutat, perquè a Tarragona queien les bombes. Precisament érem a la muntanya del Llorito i, a dos-cents metres, Franco afusellava... jo sentia els espetecs dels trets.

Crec que hi ha una ermita en aquesta muntanya.

Sí, sortint a la carretera del Pont de l'Armentera cap a Sant Pere i Sant Pau; quan passes pel cementiri... El que hi ha al davant és una muntanyeta; és un territori molt gran en què hi ha diversos masos i...

I allà hi teníeu la casa i la biblioteca.

Un mas, un mas petitet com tots els masos, no res de l'altre món. I, a més, tothom sabia que els diners no valdrien i llavors compraven el que fos. Llibres, gent que a penes sabia llegir. El meu germà sí, era advocat. Tenia quinze anys més que jo. Va comprar molts llibres, no sé si els va llegir, jo sí.

Els vau aprofitar. I a l'escola després de la guerra, va haver-hi molt de canvi?

No va ser una cosa així, tallada. Abans hi havia les monges. D'ensenyar, poca cosa; a més, érem joves. Durant la guerra vam tenir tres anys d'una felicitat extrema; pujaven unes noies que eren mestres i sota els pins, a l'estiu, ens van ensenyar frac-

cions i unes quantes cosetes... I després a l'hivern, ja no. I baixar a Tarragona era molt perillós. Aquest carrer August, on som ara, se'n va anar tot enlaire, perquè hi havia el quarter, aquí. I nosaltres allà dalt fèiem això, i jo llegia, contínuament...

Un dels nostres veïns allà dalt era en Lluís de Salvador, els escrits del qual —conservats pel seu fill Ramon— van fer possible els llibres *Tarragona sota les bombes* (2005) i *Quan la mort venia del cel* (2009). Érem veïns casa per casa i amb el seu fill cada dia jugàvem i sortíem a fer entremaliadures.

De tota manera, només vaig perdre una amigueta que, quan baixàvem les escales per anar cap al refugi, va caure la bomba i la va matar... Això va passar aquí, a Tarragona; eren una família de músics.

A col·legi, no hi anàvem, era molt bonic no anar-hi. El que també recordo és que vam passar molta gana. N'hi havia que tenien professions que els donaven... Per exemple, si un era forner, aquest s'engreixava. Nosaltres, com que veníem coses de ferro, passàvem gana. Saltàvem els marges, amb alguns amiguets arrencàvem els raves, ens els menjàvem i els tornàvem a posar. M'has demanat records d'aquella època...

Sí, i tant! I després, un cop acabada la guerra...

La tornada a col·legi va costar molt. Tenia uns 11 anys; després ja em va agradar, però va costar molt. Vaig anar a l'acadèmia Roig, que encara existeix ara. I d'allí al batxillerat, ens vam menjar un any perquè anàvem endarrerits. I després, l'any següent, encara ens en vam menjar un altre i vam quedar bastant a la mida. Ens costava força parlar en castellà, no l'havíem sentit gaire; aquest va ser un gran canvi! Els mitjons eren els «medionos»...

I vau poder continuar estudiant fins al final del batxillerat.

Sí, els exàmens d'Estat i tot. Jo hauria pogut començar una carrera... Teníem 16 o 17 anys, una mica més joves que ara. Però políticament sempre vaig estar-hi en contra. L'escena d'afiliació a Falange va ser molt còmica. Un dia un va entrar a classe, érem uns vint-i-sis, i va dir: «Los que quieran ser de Falange, que se apunten.» S'hi van apuntar uns quants; jo, no. I una setmana després va dir: «Hemos pasado esto a la superioridad, pero han decidido hacerlo al revés: los que no quieran ser de Falange, que se apunten.» Només vam anar-hi dos: en Josep Anton Baixeras —l'escriptor— i jo; vam ser els únics que ens vam aixecar. A casa van tenir un bon ensurt. I com que el meu germà advocat tenia un amic en un bon lloc dins la Falange, va anar-lo a veure i li va dir: «Home, vés, aquesta canalla...», i va acabar bé el que hauria pogut acabar prou malament.

I els professors, eren uns altres? Venien de fora?

La majoria venien de fora. Però, és clar, en faltaven molts... Jo vaig arribar al vuitè curs sense haver fet mai física i química. I em van examinar i em van posar un cinc. Un professor molt famós a Tarragona, José Sánchez Real, que ha mort fa poc, va arri-

bar en aquell moment de Màlaga, en acabar la guerra, amb vint anys i escaig. Ens va posar un exercici de física i química que no havia vist mai ningú, no sabíem ni què era...

Ara, la literatura que ensenyaven..., mai a la vida ens van obligar a llegir res. És a dir, et deien: «En tal va néixer a tal lloc, va morir en tal altre, va escriure això, això i això», i prou. Però dir: «Llegiu això i comentem-ho», això mai, mai. Jo llegia a casa. Per al que em va servir més és perquè em va desenvolupar un esperit crític: llavors jo sabia si una obra era bona o dolenta. M'equivocava algunes vegades, però poques. Per exemple, en el cas de Bulgàkov, que no em va agradar i vaig dir que no valia gens, i va resultar que era una glòria; després, en dominar més bé l'idioma, vaig veure que sí... En canvi, un dia que vaig llegir un conte, de poques pàgines, de Soljenitsin, en vaig quedar admirat. Soljenitsin és un bèstia i un reaccionari, però no hi havia ningú a Rússia que escrivís com ell, era el millor escriptor rus; i d'això, me'n vaig adonar, vaig fer una nota a l'editorial i la van llençar a la paperera. Poc després li van concedir el premi Nobel.

EL JOVE ADULT: L'AMOR PER LA LLENGUA I LA LITERATURA

Així, doncs, en acabar el Batxillerat vau deixar els estudis i vau començar a treballar, oi?

Continuava llegint molt i escrivint molt, és a dir, copiant molt, perquè jo sempre he après copiant. El català, que no en sabia gens, el vaig aprendre copiant pàgines.

Teníeu moltes ganes de saber escriure en català i no ho havíeu fet a escola...

Hi havia una raó: els llibres que havia comprat el meu germà durant la guerra eren en català. També aleshores vaig participar en un concurs literari per als nens i vaig guanyar el primer premi, que era un llibre de Pere Quart. Encara recordo de memòria un poema molt curiós, amb versos d'una sola síl·laba... De fet, anys després vaig tenir l'oportunitat de conèixer-lo a Barcelona, quan anava a portar feina a la Proa; ell n'era el director literari.

I quant de temps vau estar per dominar el català escrit?

Copiava per aprendre, però després, quan treballava ja per a una editorial, per a la Vergara, amb Josep M. Boix i Selva, cada mes anava un dia a Barcelona. Ho hauria pogut enviar per correu, però m'agradava entrar a l'editorial a portar no sé quantes pàgines; sé que em pagaven tres mil pessetes, que per a mi era una fortuna en aquella època. Traduïa diverses obres que m'encarregava Boix i Selva, un home molt interessant, i parlàvem de llengua, religió...

Eren obres ja del rus? En la vostra bibliografia no hi figuren...

Perquè no se'n va publicar ni una. I gràcies a Déu, perquè era la primera prova. Però me les pagaven... Aleshores vaig traduir una obra que sí que hi figura, en castellà: *Silencio*, de Iuri Bondàrev, el 1965. Fou la primera que es va publicar i era per a Seix Barral.

Si reprenem l'etapa de formació, quan comenceu a interessar-vos per la literatura russa?

En castellà havia llegit força literatura russa, sobretot Dostoievski.

Dostoievski va ser el primer autor que us va impactar?

Sí, però llegia de tot. Recordo que Baixeras i jo érem companys inseparables. I ell explicava, com una gran cosa, que la seva mare, que era molt culta, li havia dirigit les lectures. I jo, que a casa meva no em mirava ningú, estava molt content que no me les haguessin dirigit perquè hauria perdut molta riquesa. Al marge de les obres que ara comentàvem, en aquesta època llegia també, en castellà, moltes novel·les d'aventures: les sèries de Pete Rice o autors com ara Salgari o Jules Verne. El francès el vaig dominar de seguida; vaig anar a fer la verema a França i, quan vaig tornar, ja em defensava.

Recordeu algun traductor d'aquelles primeres obres traduïdes del rus que vau llegir en castellà? O potser encara no us hi fixàveu...

Haig de confessar que no.

Recordeu en quin moment vau ser conscient que hi havia una persona que era el traductor i que feia d'intermediari?

No ho recordo, la veritat. A més, si podia llegir en francès, ho feia. A banda de català i castellà, evidentment. Ho preferia. I, a part dels russos, que m'agradaven molt, també llegia en francès autors alemanys.

A la postguerra era fàcil de trobar-ne, de llibres en llengua original?

A Andorra, alguna cosa... Hi ha aquella anècdota del duaner... Tornava de París amb el sis-cents carregat de llibres; el mosso de duanes, quan va veure tanta falç i martell i la cara de Lenin, va quedar esparverat i va anar a buscar el duaner.

Els llibres eren en rus, és clar.

Sí, sí... Si haguessin estat en castellà no haurien passat. Però el duaner, molt trem-pat, va dir: «En rus... qui vol que els llegeixi? Quatre gats».

Recordau d'aquesta època alguna de les traduccions de Proa dels anys trenta, fetes per Andreu Nin i Francesc Payarols?

El meu germà en va comprar moltes. També hi havia molt males traduccions, a preu fet. La majoria eren a partir de terceres llengües, sobretot del francès... Però de Nin no en vaig llegir mai res; ara, de Payarols, sí. No he entès mai com podia ser intèrpret d'Orlov —pràcticament el van obligar a fer-li de professor de català!— i de tots els russos que van venir per aquí. Jo no m'hi hauria atrevit pas... També és cert que no hi havia ningú més... De fet, en l'última entrevista que va concedir, Payarols va declarar que ja no se'n recordava del rus, després de tants anys sense utilitzar-lo...

Aquestes traduccions són reeditades encara ara... Potser caldria ja una certa revisió?

Em van enviar la traducció de *Guerra i pau* de Tolstoi perquè valorés si encara podia funcionar o si calia fer-ne una nova versió. Vaig veure que estava molt ben feta, per Carles Capdevila, i així ho vaig fer saber, tot i que és una traducció del francès.

LA DESCOBERTA DEL RUS I DE L'URSS

Quan us vau interessar per aprendre la llengua russa?

Quan vaig llegir *Els germans Karamàzov*, de Dostoievski. Em va impactar molt. Vaig pensar que m'agradaria llegir-ho en original —tal com havia descobert amb les lectures que feia de llibres francesos—, però em semblava quelcom pràcticament impossible.

Com us hi vau posar? Quin mètode empràveu?

Copiava pàgines senceres de llibres en rus que m'agradaven. Hi passava hores i hores, a la nit, al migdia, i després me n'anava a treballar a la ferreteria. D'alguna anada a París devia tenir dos o tres llibres... Anava copiant frases, perquè les paraules per si soles no tenen un significat precís; primer, sense entendre res i, després, a còpia de repetició, vaig anar aprenent l'idioma. Mètodes no n'hi havia. Bé, hi havia l'Assimil, però havia d'utilitzar el rus-francès, perquè el rus-castellà, en aquella època, encara no existia.

A banda, vaig comptar amb l'ajut de Kol-laro, un senyor que havia vingut a passar els últims dies de la seva vida a Tarragona. Venia a la ferreteria, seia en una cadira i parlàvem en rus... Era grec o turc, no ho sé, tenia diverses nacionalitats. Havia estudiat la llengua russa a la universitat de Tbilisi i tenia molta cultura.

També us hi havia ajudat un militar, oi?

Sí, hi havia un militar també, però vivia a Mataró. Ell va venir aquí, a Tarragona, i jo vaig anar allà unes quantes vegades. Excomandant de la flota tsarista del Bàltic,

el capità Pàvlov havia publicat el 1950 una senzilla gramàtica russa —*24 lecciones de ruso*—, amb els caràcters ciríl·lics fets a mà per manca d'imprentes amb aquest alfabet.

En aquesta època també vaig aprendre l'esperanto. M'hi va introduir Domingo Masachs. Era un home afable, una bellíssima persona. Costava de creure que temps enrere s'hagués llançat, ganivet en mà, sobre Primo de Rivera.

El moviment esperantista va marcar tota una època a Catalunya fins a la guerra civil. El jove Nin fou un esperantista convençut.

Jo era delegat del moviment a Tarragona, i venia gent, estrangers, a parlar amb mi... Però gaire res digne de menció. En canvi, Domingo Masachs era un home molt interessant: esperantista, anarcosindicalista, vegetarià...

Tornant al capità Pàvlov —que també era tot un personatge—, encara conservo l'aval que em va escriure quan vaig ser detingut, en tornar del meu primer viatge a Rússia; sembla fet per un boig. Hi diu que jo era alumne seu de rus, que em coneixia, i que era una persona de bé, que no tenia res a veure amb política. Són ben curioses les referències que hi esmenta: un antic camarada d'escola, el príncep Leichtenberski, nebot del rei d'Itàlia, per exemple.

Com va ser la descoberta de l'URSS, aquest primer viatge de què parlàveu?

Mogut pel meu interès pel país, vaig anar a Rússia d'estranguis, l'any 56 o 57. Llavors jo ja era del PSUC; abans, havia militat a Estat Català. Vaig viatjar fins a Berlín, on encara no hi havia el mur, i vaig creuar a l'altra banda pel pas de Charlie.

Aquesta primera vegada vaig anar en tren fins a Moscou. Molt jovent d'Europa s'hi afegia, a aquest viatge: es tractava del Festival Mundial de la Joventut i dels Estudiants. Tot plegat tenia un caire molt festiu. Les noies poloneses van ser una sorpresa per a mi, perquè al vespre, al tren, es van posar a resar per anar a dormir. Això em va sorprendre molt en un tren soviètic.

No ho vaig dir a ningú, que marxava, tret de la dona i un amic; a la tornada, ho sabia tothom.

A la tornada us van detenir?

Sí, però em van tractar molt bé. Els qui van venir amb mi, si eren d'una capital gran, ho van passar malament. A alguns els van estomacar i tot.

Mentre estava detingut, sorprès que ningú no m'apallissés ni em digués res, vaig tenir una mínima conversa amb el cap de policia i li vaig manifestar la meua perplexitat. Ell m'explicà: «Hombre, en comisaría nunca pegamos a nadie, nunca. A no ser que se trate de un homosexual o de un rojo, claro». Anys després —casualitats de la vida—, en ser escollit regidor de l'ajuntament en les dues primeres legislatures de la democràcia, aquest mateix policia va acabar sota les meves ordres.

Així éreu més gent en aquest primer viatge?

D'aquí Tarragona hi havia en Vidal, el procurador, que ja s'ha jubilat. En aquella època les noies russes li deien que s'assemblava a Puixkhin perquè era rosset...

Què us va semblar Moscou?

Teníem tots una idea molt equivocada del que era Rússia. Per exemple, la muller d'August Vidal explicava que, quan van arribar a l'URSS —exiliats després de la guerra civil—, estaven tan imbuïts de la idea que Rússia era la mare, que van anar a un lloc a menjar i, quan van acabar, es van aixecar i se'n van anar. Pensaven que era gratis per a tothom... Quan van saber que eren espanyols, es va arreglar l'assumepte... Semblava que havia de ser el paradís terrenal, i no ho era. El que més em va agradar del país van ser les coneixences personals que hi vaig fer.

Ja parlàveu una mica en rus en aquest primer viatge?

Molt malament. Recordo que en una reunió, vaig preguntar: «Què preferiu, un castellà perfecte —hi havia traductors— o un rus horrorós?». Tothom va dir: «Un rus horrorós!». I vaig parlar en rus horrorós. Em sentia molt incòmode, perquè sabia que ho feia malament, però un dels assistents em va comentar: «Miri aquest senyor és de l'Azerbatjan, rus..., i parla pitjor que vostè». No hi havia ningú més de casa nostra que parlés rus aleshores...

Després, a partir de 1975, el ministeri de cultura soviètic cada dos anys em convidava a anar-hi i em presentava els escriptors de l'època. Això em va formar en una cultura que, per desgràcia, s'ha esborrat. Vaig tenir l'oportunitat de conèixer gent important en el món de la literatura.

LA PROFESSIONALITZACIÓ DE LA TASCA TRADUCTORA

Un cop avançat en l'aprenentatge de la llengua, quan us vau decidir a traduir?

De seguida m'hi vaig posar, però no ho publicava. Ho feia com a pràctica i per aprendre. Fins que es produí l'incident amb Joan Sales, que fou veritablement decisiu. Ell acabava de traduir i publicar *Els germans Karamàzov* en català sense saber un borrall de rus. Ho va fer a partir d'altres llengües europees, principalment el francès, i en el pròleg del llibre lloava aquest mètode de traducció. Em vaig indignar i reconec que li vaig enviar una carta força desconsiderada. Vaig quedar ben sorprès quan, en lloc de llençar la missiva a la paperera —tal com hauria fet jo amb un escrit d'aquesta mena—, es va posar en contacte amb mi. M'invità a visitar-lo i m'adreçà a August Vidal, que l'havia assessorat en l'esmentada traducció.

August Vidal us va ajudar gaire?

Sense ell no hauria fet res. Em va agafar de la mà i em va portar d'una editorial a l'altra. Gràcies a ell, em van donar feina de seguida. Vam tenir una relació molt íntima, perquè era un sant no religiós, una bellíssima persona.

A part dels contactes, va fer-vos de mestre pel que fa a la traducció?

Sí, i tant! L'August em dirigia, m'aconsellava, em reptava, m'aplaudia. Per exemple, jo vaig traduir *El jugador*, però malament..., perquè anava de pressa. I m'ho va dir: «Això, retira-ho i no ho presentis», i em va fer un favor molt gran. Tècnicament també li consultava dubtes, i em va ajudar a aprofundir en alguns aspectes de la llengua russa.

Tenint en compte que ja era prou gran quan va marxar exiliat a l'URSS, sobta una mica que només traduís un llibre al català...

Sí, de Soljenitsin, *Un dia d'Ivan Denissovitz*. El fet d'haver viscut molts anys a l'URSS li suposava una certa dificultat a l'hora d'escriure en català. Això que el parlava molt bé... Va haver de preguntar petites coses... Mirava el diccionari i de vegades triava algun mot que, malgrat ser correcte en català, potser no era el més entenedor. Ara, la traducció d'*Un dia d'Ivan Denissovitz* és molt bona. De fet, conservo una nota de l'August en què, anys després, es lamentava pel fet de no haver conreat més la traducció literària en la seva llengua nadiua.

Abans comentàvem que la primera traducció que va publicar és en castellà (1965) i la segona ja és en català (1967). Malgrat ser un traductor primerenc, tinc entès que va participar, amb August Vidal, en una trobada de traductors —organitzada per Josep Vallverdú i Jordi Sarsanedas— que se celebrà el 1966 i que duia per títol «Les traduccions i els problemes de l'edició en català». Quin record en teniu?

Es va fer a Lleida, a Raïmat, i amb la prohibició de l'arquebisbe del Pino, que era més franquista que la punyeta... Però, a pesar de tot ho vam fer i, a pesar de tot, no va passar res... En aquella època no es podia reunir ningú si no era per lloar el règim... Ens vam trobar en una aula, perquè vam aprofitar l'escola dels jesuïtes. I tothom va anar parlant... Es va tractar de la traducció literària al català en general, no de la russa en particular.

La dècada dels seixanta fou el moment de la creació d'Edicions 62, mentre que Proa va tornar a l'activitat el 1965.

Era un moment de represa de les traduccions al català i entre els traductors es discutia força sobre el model de llengua. Molta gent comprava llibres perquè eren en català, que després potser no llegia... També hi havia interès per la literatura russa,

sobretot contemporània. La sensació per al traductor, en aquests primers anys, és que es publicava un llibre rere l'altre; després va haver-hi un cert cansament i va caldre cercar altres editorials.

En castellà, hi devia haver més editorials per triar.

Sens dubte. Sobre les traduccions en castellà, una dada curiosa. Després de la mort de Seix, Barral va publicar-me *La caballería roja*, el 1970. Aquesta traducció va ser piratejada anys després per una altra editorial, que la va publicar amb el nom d'un traductor mort de feia poc.

De la cinquantena llarga d'obres que he traduït, només vint-i-una són en català. M'hauria agradat poder-ne fer més, però hi havia dificultats de tota mena. Una anècdota. Francesc Vallverdú treballava com a tècnic editorial per a Edicions 62 i érem molt amics. Recordo que un dia hi vaig anar a entregar treballs i amb el cap em va fer que no i vaig marxar. Després, per telèfon, em va dir que hi havia la policia remenant-ho tot...

Si parlem d'aquests primers traductors al català, vau tenir-hi un tracte personal?

Molts eren escriptors que traduïen perquè no acabaven de guanyar-se la vida només escrivint. Poc o molt, vaig tenir tracte amb Josep Vallverdú i amb Maria Aurèlia Capmany, que, mentre va viure a Tarragona, a la plaça de la catedral, venia a comprar a la botiga i parlàvem una mica, però no la coneixia gaire.

I hi compartíeu una manera de traduir?

Tinc la impressió que són massa tècnics... I aleshores el que escriuen és exacte i saben trobar la paraula justa. Però jo tinc la teoria, potser equivocada, que cal posar-se en la pell de l'escriptor i pensar com ho hauria dit ell; i si cal triar una paraula que no concorda exactament amb el sentit que té, cal posar-la, perquè és la que l'autor hauria emprat.

Jo sempre em preguntava com era l'autor i, quan anava a Rússia, me'l feien conèixer. Això era molt important, perquè, per bé que el meu rus no era el d'un nadiu, en estar en contacte de tu a tu, podia copsar el seu llenguatge particular, que després trobava en els textos. A més —ho planejaven ells—, fèiem moltes coses en comú: excursions, anar al teatre, al circ...

A propòsit del circ, hi havia a Moscou un circ estable. Un diumenge van dir d'anar-hi, però ja sabíem que no hi havia mai entrades disponibles. Normalment, jo sortia sense guia, però per anar a llocs així, calia anar acompanyat. La guia —del KGB— va pujar a dalt amb mi, va assenyalar dues localitats, va fer marxar els que hi seien i hi vam seure nosaltres. Era el sistema soviètic.

Heu tingut consciència d'haver contribuït, juntament amb altres traductors, a recuperar un model de català literari després de tants anys de silenci?

Podria ser, perquè hi havia girs que s'havien de «reinventar». Cadascú cercava la seva solució i, segurament, entre tots vam contribuir a renovar la llengua. Això, amb el pas del temps, ja succeeix.

De fet, un cert afany de «recreació» sembla haver-vos acompanyat sempre, fins a la traducció de *Viatge de Sant Petersburg a Moscou* de Radíxev; perquè aquest ha estat el vostre darrer treball publicat, oi?

No, aquesta traducció no s'ha publicat. Vaig comptar amb el patrocini de la Institució de les Lletres Catalanes el 1996, però, un cop feta la feina, no vaig trobar cap editorial interessada a publicar-la.

Es tracta d'una obra clau, tant des d'un punt de vista històric —iniciadora dels moviments proemancipació dels serfs— com des del punt de vista estrictament literari, perquè el llenguatge de Radíxev encara no havia passat pel sedàs de Puixkin, el creador de la llengua russa moderna.

I no va ser gaire complicada de traduir, perquè és un text clàssic. Ara bé, calia sortejar les dificultats que comportava el llenguatge ple d'arcaïsmes. Però l'home tenia anècdotes molt simpàtiques: una vegada va llegir que a Amèrica explotaven els negres per recollir el cafè i va decidir de no prendre'n mai més; però quan va ser l'hora i en va sentir l'aroma, no es va poder resistir. Llàstima que va acabar suïcidant-se per por de ser novament deportat, precisament a causa de les idees progressistes sobre l'organització social del país que ja havia exposat en aquesta obra.

A banda, aquest llibre ve precedit d'un pròleg magnífic de Belinski, un dels millors crítics de la literatura russa del segle XIX. Què ben escrit està! Això sí que és bona literatura!

És una traducció que vaig fer amb molta il·lusió i és una llàstima que hagi quedat inèdita.

Així doncs, l'última traducció al català que publicàreu fou *L'adolescent* de Dostoievski.

Efectivament, aquesta és l'última que vaig publicar en català, el 1998. És una obra escrita en l'última maduresa de l'autor i és com un compendi de les seves obres anteriors. Potser es ressent d'una certa invertebració, va ser escrita amb pressa, tot i que conserva íntegra la força de Dostoievski. Aquí vaig poder comprovar que la temptació de rectificar l'autor és molt gran, sobretot si s'equivoca.

Els primers correctors, els dels anys 60, havien de retocar-vos gaires coses?

Els correctors m'han fet molt de favor a mi, perquè al principi no dominava prou ni el català ni el rus. Però vaig anar millorant, cada vegada més. El català, no l'he après mai a escola, sóc autodidacta. Però, és clar, sempre he escrit per a mi en català.

Sovint eren simples distraccions. Per exemple, escriure «aconteixements» en lloc d'«esdeveniments». Moltes de les falles eren ocasionades per la pressa. Jo no en depenia econòmicament, de les traduccions. Per a mi traduir suposava la diferència entre ser ric o no ser-ho: amb el que en treia podia fer un viatge a París i comprar llibres.

De vegades es té una idea bastant equivocada de la traducció. A *Les Misérables*, el protagonista per poder guanyar-se la vida diu: «Què demanen als traductors? Alemany, doncs estudiaré l'alemany», i al cap de quatre dies ja guanyava diners traduït de l'alemany al francès. Això és impossible.

La vostra producció en català se centra gairebé en exclusiva en la literatura. Hi ha una intencionalitat darrere o és simplement una conseqüència de l'atzar i el mercat?

Depeníem del mercat. Ara, dins del mercat, també tenia un pes important la persona responsable de l'editorial. Per exemple, a Planeta es va fer molt perquè es publiquessin dos o tres llibres en català traduïts del rus. Però es veu que tampoc no devia donar gaire, perquè després van continuar traduïnt només en castellà.

I, evidentment, Francesc Vallverdú i Edicions 62.

A Edicions 62 teniu tretze obres traduïdes.

Van fer molta feina, van jugar un paper molt important. Quan podia triar entre català i castellà, triava el català sense pensar-m'hi, perquè m'era més natural, més senzill. Però calia que coincidís la bona salut del mercat de les traduccions catalanes i l'interès editorial.

Jo era l'home de la traducció russa. Quan els arribaven novetats en rus, m'ho passaven a mi perquè els en donés una opinió crítica. Perquè, és clar, no era el mateix que amb l'anglès o el francès; amb aquestes llengües sempre tenien algú que podia valorar-ho. Molt sovint vaig fer de lector, i encara en conservo un dossier prou important. Era una tasca que no em pagaven, però ja anava en el tracte que, si acceptaven l'obra, la traduiria jo.

De tota manera, no sempre escoltaven les meves recomanacions, i el criteri amb què, de vegades, triaven autors i obres per a mi era un misteri.

Si fem un cop d'ull als autors que vau traduir al català, trobem des de Gorki, a les beceroles de la literatura soviètica, fins a autors gairebé contemporanis com Frolov, Bulgàkov, Pasternak o Berbèrova... A banda d'autors clàssics com Gontxarov, Gógol o Dostoievski. Quins records en teniu, d'aquestes traduccions?

Tant *La guàrdia blanca*, de Bulgàkov, com *El salconduit*, de Pasternak, van ser dues traduccions que vaig fer molt a gust. Tant és així que aleshores vaig decidir d'anar a conèixer la universitat de Marburg, vora Frankfurt, per veure un dels escenaris d'aquesta narració autobiogràfica de Pasternak. L'escriptor hi havia estudiat filosofia cap a 1912, i l'estada em va agradar molt.

He llegit una molt bona crítica de la traducció de *Les ànimes mortes* de Gógol, per haver resolt amb molt d'encert les dificultats lèxiques del text i haver aconseguit transmetre el llenguatge de l'original, tan ric en dialectalismes i neologismes.

La veritat és que és una obra molt bonica... Sense haver perdut la meua admiració per Dostoievski, actualment hi ha d'altres autors que m'agraden més, com és el cas de Gógol.

També Nina Berbèrova.

Aquesta va ser de les darreres traduccions que vaig fer. Era la seva autobiografia, *El subratllat és meu*, ben interessant, tot i que en alguns moments em va semblar un punt falsa; en qualsevol cas, un text gens convencional que no deixa indiferent.

O Oblomov, de Gontxarov.

Sí, és molt graciosa! El protagonista és l'arquetip de la ganduleria i l'abúlia.

I de Dostoievski, tres obres cabdals: *L'idiota*, *Dimonis* i *L'adolescent*...

Me n'ha quedat una que no l'he poguda traduir mai. És l'única que té un sentit irònic, *Stepàntxikovo i els seus habitants*.

De totes aquestes traduccions, en recordeu alguna com a especialment complicada de traduir?

Normalment els clàssics són més fàcils de traduir que no pas la literatura actual. De tota manera, jo no he tingut manies a consultar traduccions al castellà o al francès: el que li criticava a Sales. El que volia era donar una feina ben feta i, si tenia algun dubte concret, mirava altres versions o trucava alguna de les meves coneixences a Rússia.

A Pasternak, per posar un exemple, ja el considereu un clàssic?

Sí, certament. Em ve al cap una peculiar peça gòtica —*Istoriia odnoi Kontroctavy (The History of a Contraoctave)*, 1916-1917— en què Pasternak conta com un organista, mentre toca l'instrument, mata accidentalment el seu fill, que s'hi havia introduït tot jugant. És una obra magnífica. S'hi barreja la fascinació per la música i les impressions dels seus viatges a Alemanya.

O el mateix Bulgàkov. *El mestre i Margarida* —que, com ja hem comentat, d'entrada no em va agradar—, és un text increïble! Hi ha unes escenes entre Ponç Pilat i Jesús de Natzaret que és com si realment fossis allí dins!

Per a mi aquests dos escriptors ja són clàssics, i traduir-los em sembla més senzill, perquè no hi apareix el llenguatge actual. Perquè tot canvia molt. Ara vaig a França i, de vegades, no els entenc... I una mica el mateix em succeeix amb el castellà i amb el català.

Què consideràveu més important: mantenir l'estil de l'original o l'aspecte comunicatiu, el bon funcionament del text d'arribada?

Sempre m'he decantat per l'autor; per ficar-me en la seva pell i preguntar-me: «Què volia dir?». Perquè també a la vida ordinària, el to de la conversa és més important que no pas les paraules. El traductor ha de transmetre la impressió que amb aquelles paraules buscava produir l'autor de l'obra, tot procurant no trair-ne el sentit. Em sembla que ho he aconseguit en alguns llibres, però no en tots, perquè depèn molt dels elements exteriors, com, per exemple, si la mentalitat de l'escriptor connecta amb la del traductor.

Heu fet també alguna incursió en la traducció de poesia russa.

Vaig participar en l'antologia *Poesia russa contemporània*, publicada per Edicions 62; hi vaig traduir alguns poemes de Serguei Iessenin, en vers blanc, sense rima. No he estat mai gaire aficionat a la poesia, i, en canvi, té tanta importància...

En castellà he traduït dos llibres de poemes d'Evgueni Evtuixenko, un autor molt popular a l'època del desgel, que aconseguia omplir estadis de futbol amb la seva lírica política. El vaig conèixer personalment, i fins i tot en conservo una carta en què em demanava una invitació per tal d'obtenir un permís de sortida. Diuen que si se'n va endur els calés de la Unió d'Escriptors quan va marxar als Estats Units, on ara viu. En vaig traduir també la novel·la *Siberia, tierra de bayas*.

A propòsit de Sibèria, recordo també les versions que vaig fer de tres novel·les de Valentín Rasputín, que, amb una prosa molt poètica, descriu —i alhora idealitza— el paisatge i la gent d'aquest territori.

No menys interessant sembla la traducció de les memòries d'Ilià Ehrenburg.

Sí, *Gentes, años, vida*. Tot i que aquesta traducció al final es va retallar molt. És una obra interessant perquè hi apareix el món de l'emigració russa i les avantguardes

des artístiques del París de començament del segle xx. A més, a Ehrenburg també se'l coneix a casa nostra per la seva tasca com a corresponsal, sobretot durant la Guerra Civil; en aquella època coincidí amb Ernest Hemingway i amb tants d'altres intel·lectuals i escriptors que treballaren en el bàndol republicà. Realment va excel·lir en la descripció del temps que li va tocar viure. No el vaig conèixer personalment, però, en un dels meus viatges a l'URSS, Konstantin Simonov —secretari de la Unió d'Escriptors Soviètics— va obsequiar-me amb una pipa que havia estat d'Ehrenburg.

Tornant a la traducció, com que jo no volia retallar-la, l'editorial Planeta em va dir que ho farien fer a una persona de confiança. Així va ser com vaig anar cap a Sant Pere de Ribes a veure Víctor Alba. Ell va ser l'encarregat de decidir quines parts calia suprimir. Vaig quedar ben impressionat pels enormes panys de paret plens de llibres sobre el mateix tema: la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial.

Reprement la qüestió dels viatges a l'URSS convidat per la Unió d'Escriptors, quins records en teniu, d'aquestes trobades?

Vaig participar-hi almenys deu o dotze vegades, en aquests encontres! El funcionament del país potser em va decebre, perquè a la Rússia soviètica, sense la necessària motivació dels treballadors, els serveis anaven com anaven, però conservo molt bon record de tota la gent que hi vaig poder conèixer.

Sempre em venien a rebre a l'aeroport en Juan i la Ludmila, que eren del KGB. En una ocasió, va caure una nevada tan grossa que l'avió no va poder aterrar a Moscou i vam haver de fer-ho a Sant Petersburg. Allà no hi havia ningú per a rebre'm, i em van escorcollar de dalt a baix, de males maneres. De vegades, quan amb en Juan teníem pressa i no disposàvem de transport, agafàvem un autobús públic i el fèiem canviar de ruta. També recordo un cop en què amb un bitllet de cinc dòlars vam aconseguir que ens atenguessin en una cafeteria que ja havia tancat. El dòlar ho podia tot!

L'últim viatge a Rússia va coincidir amb l'atorgament del premi Gorki, que era el guardó màxim per a un traductor. D'això ja fa gairebé vint anys, fou el 1990.

No hi he volgut tornar després de la fi del règim. En Juan —que, de fet, era un nen de la guerra— ara viu a València i es guanya la vida fent traduccions per al turisme.

Com ho va fer per compaginar la tasca traductora i la feina a la botiga? Quin mètode de treball empràveu?

La meva dona sempre em va ajudar molt. Amb tot, em vaig perdre els millors anys de la canalla... La veritat és que aprofitava per a traduir qualsevol moment que em deixava la feina: em llevava de bon matí, per disposar d'una estona abans d'anar a la botiga; al migdia, tot esperant el dinar; i al vespre, tant abans com després de sopar. Amb molta disciplina i hores esgarrapades durant anys.

Per les meves mans han passat tota mena de màquines d'escriure: en començar, una Underwood; més endavant, una Olivetti i, finalment, una de gran —enorme—

elèctrica, que va durar molts anys i anava molt fina. Després em van regalar el primer ordinador, un d'aquells amb disquet flonjo i pantalla negra amb la lletra de color verd. Es pot ben dir que, pel que fa a l'escriptura, he passat per totes les etapes: des de l'escola, on sucava la ploma en tinta, fins a l'ordinador.

Aquest despatxet on som ara, no l'utilitzo gaire. Això que la meua il·lusió era escriure una novel·la original quan em jubilàs, però no m'he trobat gaire bé. Perquè mentre la ferreteria va funcionar, el despatx era a casa. A la botiga ja hi havia prou feina, teníem 25 dependents! La nostra era la ferreteria més important de la província abans de la guerra.

Considereu que s'ha reconegut prou la vostra tasca?

Sí, a Tarragona m'han fet dos homenatges: el dels escriptors de la província i el de les autoritats.

Manuel de Seabra considerava que no havíeu rebut el Premio Nacional de Traducción —ell mateix us hi proposà el 1987— perquè no éreu prou «conegut» dins del món literari?

Vaig arribar a la terna, però no el vaig aconseguir. Efectivament, jo sempre he estat apartat, tancat aquí, i no he freqüentat el «medi»; això, al capdavant, sempre compta.

Per tancar la conversa, tenint en compte el conjunt de la feina feta —des dels anys 60 fins al 2000—, quines reflexions finals en faríeu?

És molt bonic pensar-hi. Tinc obres traduïdes que no són aquí, en aquest llistat que hem repassat. Per exemple, destacaria un llibre d'art enorme que recull un seguit d'icones «salvades», en què a mi em va tocar traslladar la part que corresponia a les de Sant Petersburg. Una veritable meravella!

Com ja hem comentat, *El salconduit* de Pasternak i *La guàrdia blanca* de Bulgàkov són del millor que he vist. I, de la primera etapa, em quedaria sens dubte amb *La caballeria roja* de Babel.

He estat força d'acord amb les crítiques rebudes, tot i que també he de reconèixer que mai no m'han tractat amb gaire duresa, pràcticament sempre han estat laudatòries. O no se n'ha dit res, cosa que —en certa manera— pot considerar-se una crítica positiva.

En el capítol de traduccions pendents, a banda de *Stepàntxikovo i els seus habitants* —un Dostoievski diferent i molt divertit—, potser m'hauria agradat que em publicuessin una de les últimes traduccions que vaig fer i que ha quedat al calaix: una novel·la policíaca. És actual i, malgrat no conèixer ja de primera mà la realitat social que descriu, mentre la traduïa, em va seduir la història.

I és que jo m'he divertit molt traduint. Ha estat una veritable passió.

Bibliografia de Josep M. Güell

Traduccions al català

- GORKI, Màxim (1967). *La meva infantesa*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLZHENITSYN, Aleksandr (1968). *La casa de Matriona. Tot sigui per la causa*. Barcelona: Edicions 62.
- FROLOV, Vadim (1970). *El perquè de les coses*. Barcelona: Proa.
- GORKI, Màxim (1970). *Les meves universitats*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLZHENITSYN, Aleksandr (1971). *Miniatures en prosa*. Barcelona: Edicions 62.
- GORKI, Màxim (1973). *La mare*. Barcelona: Edicions 62.
- DOSTOIEVSKI, Fiòdor M. (1982). *L'idiota*. Barcelona: Edicions 62.
- SIÒMIN, Vitali N. (1982). *Set en una casa*. Barcelona: Proa.
- AKSÀRINA, N.M. (1983). *L'educació dels infants fins als set anys*. Barcelona: Edicions 62. [Amb Anna Ginés]
- GÓGOL, Nikolai V. (1984). *Les ànimes mortes*. Barcelona: Edicions 62.
- TRÍFONOV, Iuri (1985). *Una altra vida*. Barcelona: Grijalbo.
- GONTXAROV, Ivan A. (1986). *Oblómov*. Barcelona: Proa.
- DOSTOIEVSKI (1987). *Dimonis*. Barcelona: Edhasa.
- SANGUI, A. et al. (1987). *Literatura soviètica de les nacionalitats del Gran Nord*. Perpinyà: Llibres del Trabucaire.
- TXÉKHOV, A.P. (1989). *Contes*. Barcelona: Diari de Barcelona.
- BULGÀKOV, Mikhaïl A. (1991). *La guàrdia blanca*. Barcelona: Edicions 62.
- PASTERNAK, Borís (1991). *El salconduit*. Barcelona: Edicions 62.
- (1991). *Poesia russa contemporània. Antologia*. Barcelona: Edicions 62.
- BERBÈROVA, Nina (1995). *El subratllat és meu*. Barcelona: Edicions 62.
- EVTUIXENKO, Evgueni (1995). *Quasi al final*. Barcelona: Edicions 62.
- DOSTOIEVSKI, Fiòdor (1998). *L'adolescent*. Barcelona: Proa.
- RADÍSXEV, A. (1998). *Viatge de Sant Petersburg a Moscou*. [Inèdita]

Traduccions al castellà

- DEBORIN, A.M. (1964). *Filosofia y política*. Montevideo: Pueblos Unidos. [Amb altres]
- BONDAREV, Yuri (1965). *Silencio*. Barcelona: Seix Barral.
- TENDRIAKOV, Vladimir (1968). *El tres, el siete y el as*. Barcelona: Seix Barral.
- LUNACHARSKI, Anatoli Vasilievich (1969). *Las artes plásticas y la política artística de la Rusia revolucionaria*. Barcelona: Seix Barral.
- BÁBEL, Isaak (1970). *Caballería roja*. Barcelona: Barral.
- BÁBEL, Isaak E. (1972). *Obras*. Barcelona: Planeta.
- LANDA, L.N. (1972). *Cibernética y pedagogía*. Barcelona: Labor.
- OSTAPCHENKO, B. (1972). *La iniciación al láser*. Barcelona: Marcombo.
- FARAMAZIÁN, R. (1975). *Los Estados Unidos: militarismo y economía*. Moscou: Progreso.
- NAZAROV, G.V.; GRETZEV, N.V. (1976). *Soldadura en microelectrónica*. Barcelona: Marcombo.
- BIELOTSEKOVSKI (1977). *Fundamentos de antenas*. Barcelona: Marcombo.
- EVTUIXENKO, Evgueni (1977). *Tres minutos de verdad. Versos y poemas: 1952-58*. Barcelona: Ediciones 29.
- EVTUIXENKO, Evgueni (1977). *¡Escuchadme ciudadanos! Versos y poemas: 1959-64*. Barcelona: Ediciones 29.
- KAZAKOVA, Rimma (1978). *En limpio*. Barcelona: Plaza & Janés.

- LACIS, Vilis (1978). *El hijo del pescador*. Moscou: Progreso.
- RASPUTÍN, Valentín (1978). *Vive y recuerda*. Barcelona: Grijalbo.
- RASPUTÍN, Valentín (1979). *Dinero para María*. Barcelona: Plaza & Janés.
- RASPUTÍN, Valentín (1979). *El adiós a Matiora*. Barcelona: Plaza & Janés.
- RIBAKOV, Anatoli (1982). *La arena pesada*. Barcelona: Grijalbo.
- BÍKOV, Vasil (1984). *El signo de la desgracia*. Barcelona: Planeta.
- EVTUIXENKO, Evgueni (1984). *Siberia, tierra de bayas*. Barcelona: Planeta.
- AITMÁTOV, Chinguiz (1985). *Un día más largo que un siglo*. Barcelona: Planeta.
- EHRENBURG, Iliá (1986). *Gentes, años, vida*. Barcelona: Planeta.
- SALTIKOV-SCHEDRIN, Mijail (1986). *Los señores Golovliov*. Moscou: Ráduga.
- GRANIN, Danil (1987). *Uro*. Barcelona: Planeta.
- ASTAFIEV, Víctor (1988). *Historia triste de un policía*. Barcelona: Planeta.
- DUDÍNTSEV, Vladímir (1988). *Los vestidos blancos*. Barcelona: Península.
- BOGOMOLOV, Vladimir (1990). *El momento de la verdad*. Barcelona: Planeta.
- KIM, Anatoli (1990). *La ardilla*. Barcelona: Paradigma.
- TOLSTOI, Tatiana (1990). *Fuego y polvo*. Barcelona: Grijalbo.
- TRÍFONOV, Iuri (1990). *El viejo*. Barcelona: Planeta.
- BÍTOV, Andrei (1991). *La casa Pushkin*. Barcelona: Tusquets.
- SOLZHENITSYN, Alexandr (1992). *El primer círculo*. Barcelona: Tusquets.
- SOLZHENITSYN, Alexandr (1998). *Archipiélago Gulag (1918-1956)*. Barcelona: Tusquets.
- [Amb Enriue Fernández Vernet]